

внутренней политической ситуации, причём исчерпывающее толкование его значения содержится непосредственно в газетном контексте. Сложные понятия, выражаемые речевыми формулами, формируются преимущественно на основе образа-представления.

Список цитируемых источников

1. Липпман У. Общественное мнение / пер. с англ. Т. В. Барчуновой. М. : Ин-т фонда «Общественное мнение», 2004.
2. Бартминьский Е. Базовые стереотипы и их профилирование // Стереотипы в языке, коммуникации, культуре : сб. ст. М. : РГГУ, 2009. С. 11—21.
3. Бартминьский Е. Этноцентризм стереотипа. Польские и немецкие студенты о своих соседях // Славяноведение : журн. Ин-та славяноведения и балканистики Рос. акад. наук. 1997. № 1. С. 12—24.
4. Бартминьский Е. Базовые стереотипы и их профилирование. С. 11.
5. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. СПб. : Питер, 2001. 544 с.
6. Винокур Г. Язык нашей газеты [Электронный ресурс] // Ruthenia. URL: <http://www.ruthenia.ru/sovlit/j/2979.html> (дата обращения: 28.09.2015).
7. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. М. : Изд-во МГУ, 1971. 276 с.
8. Там же. С. 182.
9. Винокур Г. Язык нашей газеты. С. 124.

УДК 81'367.625

К. А. Вялічка, А. М. Худніцкая

Установа адукацыі «Сярэдняя школа № 2 г. Ляхавічы», Ляхавічы

СІСТЭМНЫ АНАЛІЗ І КЛАСІФІКАЦЫЯ ЭМАЦЫЯНАЛЬНА-ЭКСПРЭСІЎНЫХ ДЗЕЯСЛОВАЎ У МОВАЗНАЎСТВЕ

Уводзіны. Канатацыя разглядаецца ў навуковай літаратуры ў розных аспектах: семантычным, анамасіялагічным, сінтаксічным, лінгвастылістычным, псіхалінгвістычным, прагматычным, у аспекце агульнай тэорыі маўленчай дзейнасці. Яна даследуецца ў працах па агульных і прыватных праблемах семантыкі, а таксама ў працах, прысвечаных праблемам матываванасці слова. У 50—60-х гг. XX ст. на пачатковым этапе распрацоўкі пытанняў прагматычнага зместу мовазнаўцаў у асноўным цікавілі стылістычна-функцыянальныя асаблівасці лексічных адзінак. У 70-я — першай палове 80-х гг. гэтага ж стагоддзя ўвага даследчыкаў сканцэнтравана на праблеме вызначэння месца экспрэсіўнага зместу лексем у агульнай тыпалогіі значэнняў, на праблемах арганізацыі самога прагматычнага значэння.

Цесную сувязь класіфікацыі стылістычна маркіраванай лексікі з падзелам яе на групы па эмацыянальна-экспрэсіўнай прымеце падкрэслівае Л. А. Увядзенская. Магчымасць размежавання слоў з эмацыянальна-экспрэсіўнага пункту гледжання яна тлумачыць тым, што «слова, акрамя паняцця і стылістычнай афарбоўкі, здольнае выражаць пачуцці, а таксама ацэнку разнастайных з'яў рэчаіснасці. У залежнасці ад таго, якая эмацыянальна-экспрэсіўная ацэнка выражаецца ў слове, яно выкарыстоўваецца ў розных стылях маўлення» [1, с. 128].

Асноўная частка. Спробы стварэння класіфікацый экспрэсіўных лексем ужо рабіліся. Эмацыянальна-экспрэсіўныя дзеясловы ў такіх класіфікацыях разглядаліся толькі як частка агульнага лексічнага масіву, што падлягае сістэматызацыі. Класіфікацыйнай мадэлі, пабудаванай на матэрыяле выключна экспрэсіўных дзеясловаў, да гэтага часу створана не было.

Так, у дысертацыі Н. А. Лук'янавай (1986) на вялікім фактычным матэрыяле даецца апісанне семантычных адметнасцяў рускай экспрэсіўнай лексікі літаратурна-размоўнага і дыялектнага ўжывання. Экспрэсіўнае слова разглядаецца ў прагматычным і сінтагматычным аспектах. Выяўляюцца спалучэнні канатацыйных сем у семантыцы экспрэсіўных лексічных адзінак і тыпы лексічных экспрэсіўных значэнняў, асаблівасці ўжывання экспрэсіўных слоў у маўленні. Аўтар вылучае наступныя лексіка-семантычныя групы дзеясловаў: 1) дзеясловы фізічнага ўздзеяння на суб'ект або аб'ект (*дубасіць, чахвосціць, заехаць*); 2) дзеясловы са значэннем «перамяшчэння ў прастору» (*загрымець, шарахацца, наляцець*); 3) дзеясловы фізічнага і маральнага стану (*дзёргаць, чахнуць, сохнуць*); 4) дзеясловы, якія абазначаюць фізіялагічны працэс (*глухануць, хлястаць, цягнуць*) [2].

Слова ацэньвае, характарызуе не толькі асобу, яе знешнія і ўнутраныя якасці, але і дзеянне, якое яна выконвае. Таму, зразумела, сярод уласна канатацыйных моўных сродкаў значнае месца займаюць дзеясловы — лексічныя адзінкі, якія не проста абазначаюць дзеянне, перадаюць разнастайныя дадатковыя значэнні і адценні значэнняў, але і паказваюць адначасова на дакладнасць і дынамічнасць руху, інтэнсіўнасць і сілу дзеяння, яго якасць і гранічную колькасць. Дзякуючы гэтаму, дзеянне, абазначанае

дзеясловам з канатацыйным значэннем, набывае непаўторны зрокавы эффект ва ўспрыманні чытача. Н. П. Лобань адзначае, што дзеясловы з канатацыйным значэннем можна падзяліць на тэматычныя групы, якія вызначаюцца разнастайнасцю лексіка-семантычных груп, напрыклад: 1) рух і перамяшчэнне чалавека ў прасторы (*клятаць, перці, шлындаць*); 2) працэс маўлення (*плявузгаць, вярці, лапатаць*); 3) фізіялагічныя дзеянні чалавека (*жэрці, жлуціць, утрубіць*); 4) інтэлектуальныя здольнасці (*зубрыць, петрыць*); 5) інтэнсіўнасць працоўнай дзейнасці (*завіхацца, петаваць, гарбець*); 6) мастацкая дзейнасць чалавека (*наярваць, адмастачыць, рыпаць*); 7) матэрыяльнае становішча чалавека (*гібець, кідацца, мадзець*) [3].

У беларускай лінгвістыцы вельмі выразна сцвердзіў сябе менавіта фармальны крытэрыі ідэнтыфікацыі і апісання экспрэсіўных лексем. Упершыню яго перспектывнасць, эфектыўнасць і адпаведнасць спецыфіцы лінгвістычных даследаванняў сцвярджаецца ў працы беларускага мовазнаўца А. І. Шаблоўскага. Даследчык у пошуках дакладных моўных фармальных сродкаў выражэння экспрэсіўнага зместу вылучыў тры асноўныя рысы, якімі характарызуюцца лексічныя адзінкі з такім значэннем у параўнанні са стылістычна нейтральнымі адпаведнікамі: 1) фармальнае адрозненне за кошт унікальных для дадзенай сістэмы каранёў і афіксаў; 2) карэкцыя ўнутранай формы на аснове значных у прагматычным плане змястоўных супрацьпастаўленняў; 3) параметрычнае падкрэсліванне пэўных змястоўных прыкмет.

«Выкананне хоць адной з пералічаных якасцей, — адзначыў А. І. Шаблоўскі, — прыводзіць да ўзнікнення экспрэсіўнасці намінацыі. У адносінах паміж сабой дадзеныя тры характарыстыкі з’яўляюцца неаднароднымі, несупярэчлівымі і рэлевантнымі, што і патрабуецца пры сістэмным апісанні. Таму асобная лексічная адзінка можа валодаць ці толькі адной з іх, ці адразу некалькімі, ва ўсіх магчымых камбінацыях» [4, с. 123].

Названыя крытэрыі ідэнтыфікацыі экспрэсіўных слоў былі выкарыстаны беларускім мовазнаўцам Ю. В. Маліцкім на прыкладзе дзеясловаў. Даследчык паказаў, што фармальная нетыповасць экспрэсіўных дзеясловаў рэалізуецца менавіта за кошт унікальных каранёў. Афіксы ў дзеясловах, у адрозненне ад назоўнікаў, не выконваюць стылеўтваральнай функцыі [5, с. 35].

Мовазнаўца сцвярджае, што экспрэсіўнае і эмацыянальнае значэнне дзеясловаў і назоўнікаў фарміруецца па агульных мадэлях. Гэта дазваляе праводзіць апісанне прагматычнай лексікі ў цэлым, не звяртаючы прынцыповай увагі на марфалагічныя якасці лексічных адзінак. Сярод дзеясловаў з канатацыйным значэннем адрозніваюцца тры асноўныя тыпы намінацый. Першы тып — эмацыянальна-ацэначны фармальны. Эмацыянальна-ацэначнае значэнне ў дзеясловах гэтага тыпу правакуецца асаблівасцямі фармальнай структуры (дзеясловы з анатапеічнымі, аналагавымі субстантыўнымі, а таксама з унікальнымі каранямі). Другі тып — эмацыянальна-ацэначны семантычны. Эмацыянальна-ацэначнае значэнне ў гэтых дзеясловах узнікае як вынік семантычнага канцэптуальнага зруху, які асэнсоўваецца праз спалучальнасныя сувязі дзеяслова. Трэці тып — экспрэсіўны фармальны. Гэтыя дзеясловы рэалізуюць значэнне параметрычнай несуразмернасці ў дачыненні да такіх колькасных характарыстык.

Ю. В. Маліцкі размеркаваў лексічныя адзінкі ў залежнасці ад значэння на тры групы: 1) дзеясловы, што абазначаюць празмерную сілу дзеяння/працэсу (*змясіць, ліпнуць, раўці*); 2) дзеясловы, што абазначаюць празмерную хуткасць працякання дзеяння/працэсу (*злётаць, шыгнуць, чыркануць*); 3) дзеясловы, што абазначаюць празмерны рэзультатыўны аб’ём дзеяння/працэсу (*адмахаць, лопачь, мяць*) [6].

Згядка пра лексіка-семантычныя групы дзеясловаў сустракаецца ў шматлікіх працах. Так, напрыклад, Л. С. Коршунава апісвае наступныя лексіка-семантычныя групы дзеясловаў: 1) маўлення (*пустазвоніць, пляскаць, балбатаць*); 2) разумовай дзейнасці (*ушалопаць, кумекаць, петрыць*); 3) пачуццяў і эмоцый (*ахнуць, ухнуць, гаснуць*) [7].

Навуковае вывучэнне лексікі з канатацыйным значэннем вядзецца ў самых розных аспектах і прадстаўлена разнастайнымі відамі работ: артыкуламі, тэматычнымі зборнікамі артыкулаў, дысертацыямі, манаграфіямі. Так, Г. Ф. Вештарт у артыкуле «Дзеясловы са значэннем ‘ісці’ ў творах Якуба Коласа» разглядае звыш 50 дзеясловаў з такім значэннем. Матэрыял даследавання абмежаваны прызачнымі творами пісьменніка. З усёй семантычнай разгалінаванасці дзеяслова *ісці* Г. Ф. Вештарт вылучае першае слоўнікавае значэнне ‘рухацца, ступаючы нагамі, робячы крокі’ (*валачыцца, сноўдацца, шалацца*) [8, с. 32].

І. В. Войніч у артыкуле «Да характарыстыкі семантычнай структуры экспрэсіўнай лексікі» метадам ступеньчатай ідэнтыфікацыі вылучае дзеясловы са значэннем удару. Шляхам аналізу слоўнікавых дэфініцый аўтар выяўляе нейтральныя адзінкі, якія ў далейшым судносяцца з адпаведнымі экспрэсіўнымі сінонімамі (*адлюляць, барабаниць, пякнуць*) [9, с. 15].

Заклучэнне. Нягледзячы на пэўную распрацаванасць у айчынным мовазнаўстве пытанняў канатацыі і лексічных сродкаў яе выражэння, пакуль няма падстаў сцвярджаць, што праблема сапраўды вырашана. Трэба канстатаваць пэўную аднабаковасць у асвятленні навукоўцамі феноменаў экспрэсіўнага і ацэначнага значэнняў. Відавочна, неабходна заняцца пошукам іншых, празрыстых у карыстанні, канкрэтных крытэрыяў вызначэння канатацыйнасці, зыходзячы з якіх зручна было б будаваць адэкватныя класіфікацыйныя канструкцыі на матэрыяле лексікі з канатацыйным значэннем.

Спіс цытаваных крыніц

1. Введенская Л. А. Русская лексикография : учеб. пособие. Ростов н/Д : МарТ, 2007. 352 с.
2. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления: проблемы семантики. Новосибирск : Наука, 1986. 215 с.
3. Лобань Н. П. Лексіка са значэннем канатацыі ў беларускіх мастацкіх тэкстах : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01. Мн., 1996. 20 с.
4. Шаблюўскі А. І. Сістэмны аналіз экспрэсіўнай лексікі // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. 1998. № 3. С. 118—124.
5. Маліцкі Ю. В. Эмацыянальна-ацэначныя і экспрэсіўныя дзеясловы ў народна-дыялектнай мове : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01. Мн., 2006. 22 с.
6. Там жа.
7. Коршунова Л. С. Лексико-семантические группы глаголов говорения, мыслительной деятельности, чувства в говорах Нижегородской области : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Арзамас, 2002. 20 с.
8. Вештарт Г. Ф. Дзеясловы са значэннем 'ісці' ў творах Якуба Коласа // Бел. лінгвістыка. 1983. Вып. 22. С. 32—38.
9. Войніч І. В. Да характарыстыкі семантычнай структуры экспрэсіўнай лексікі // Бел. лінгвістыка. 1981. Вып. 20. С. 15—20.

УДК 811.161.3:82-31 Разанаў

М. В. Ермаловіч

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

ДАСЛЕДАВАННЕ МОЎНАЙ АРГАНІЗАЦЫІ ТВОРАЎ А. РАЗАНАВА

Уводзіны. Алесь Разанаў заснаваў і ўвёў у беларускую паэзію новыя формы — квантэмы, пункціры, версэты, вершаказы, зномы, прычым тэрміны «квантэм» і «вершаказ» з’яўляюцца аўтэнтчнымі, створанымі аўтарам [1, с. 17].

Некаторыя даследчыкі (А. Міхневіч, І. Ралько і інш.) сцвярджаюць, што «з жанравага боку мастацкая форма твораў А. Разанава разглядаецца як паэзія, хаця па вонкавых прыкметах яго версэты, вершаказы, філасафемы, пункціры, квантэмы нагадваюць больш прозу і могуць быць ахарактарызаваны як мініяцюры. Паэт ішоў да іх, абапіраючыся на вопыт Я. Коласа, Зм. Бядулі, М. Гарэцкага, М. Багдановіча, Я. Брыля, Ф. Янкоўскага» [2, с. 67]. Цікавыя для даследчыкаў творы А. Разанава і з боку іх моўнай арганізацыі: спосабы арганізацыі тэксту, канкрэтныя стылёвыя прыёмы і канатацыі.

Асноўная частка. Аналіз моўнага матэрыялу твораў А. Разанава пераконвае ў тым, што выкарыстанне моўных асаблівасцей залежыць ад жанру аўтарскага тэксту. Так, акцэнтуючы ўвагу на моцна выяўленай гукавой аснове вершаў, Т. Аляшкевіч адзначае, што кожны з іх «вызначаецца спецыфічнай структурна-кампазіцыйнай пабудовай. Структура і функцыя канкрэтнага жанру ў многім прадвызначаюць змест, але ў паэзіі А. Разанава, у якой гуку адводзіцца адна з прыярытэтнейшых роляў, узнікненне новай аўтарскай жанравай формы часта стымулюецца патэнцыялам гука» [3, с. 123].

А. Івашчанка прапануе структурны і моўны аналіз паэтычных формаў пісьменніка праводзіць у адпаведнасці са «ступенню праявіцёнасці» гэтых формаў. Пры гэтым паэтычныя жанры паводле ступені павелічэння праявіцёнасці — набліжанасці да прозы — размяшчае наступным чынам: пункціры, квантэмы, версэты, вершаказы, зномы (апошнія даследчык не разглядае, паколькі не адносіць іх да паэтычных формаў) [4, с. 61].

Некалькі іншага меркавання прытрымліваецца У. Вярэгіна, якая сцвярджае, што «найбольш набліжанымі да традыцыйнага верша выступаюць квантэмы, а версэты «больш праявіцёныя» за вершаказы» [5]. Даследчыца матывуе гэта тым, што і квантэмы, і вершаказы «абапіраюцца на гукапіс», і факт наяўнасці гукавых паўтораў надае ім больш «паэтычнасці», а даследчык А. Івашчанка, ў сваю чаргу, звяртае ўвагу на тое, што «пункцір з рытміка-метрычнага гледжання прайшоў шлях ад сілаба-танічнага да верлібра, а квантэма з’яўляецца мадыфікацыяй гэтай эксперыментальнай формы ў накірунку да фармальнай праявіцёнасці». Вершаказ, на думку А. Івашчанкі, адносіцца «да ўзору версэйнай прозы, тады як версэт мае яскравыя рысы верлібра — свабоднага верша» [6].

Першыя квантэмы А. Разанава змешчаны ў паэтычнай кнізе «Шлях-360» (1981). В. Вітка наступным чынам рэагуе на з’яўленне гэтай эксперыментальнай формы: «“Пункціры”, стаўшы “квантэмамі”, страцілі не толькі выразнасць формы, а і звычайную яснасць думкі» і называе іх «радкамі рассыпанага друкарскага набору», а таксама — «рахітычнымі істотамі, вырашчанымі ў колбе» [7].

Аднак гэтыя дзве формы верша паэта на той час існавалі паралельна, і кожная з іх мала свае адметнасці, у тым ліку і моўнай арганізацыі.